

Dr. Sebuhi AHMEDOV,
Tarih Bilimci

İSTANBUL ASKERİ MÜZESİNDE ŞİRVANŞAHLARA AİT SİLAHLAR

Şirvan ustalarının el işi kalkan (XV. yy). Milli Azərbaycan Tarih Müzesi

YAPILAN ARAŞTIRMALAR SONUCUNDA MOSKOVA KREMLİN SİLAH KAMARASI, DEVLET ERMİTAJ MÜZESİ (ST. PETERSBURG), METROPOLİTEN MÜZESİ (NEW YORK), BRİTANYA MÜZESİ (LONDRA) VE BAŞKA ÜNLÜ MÜZELERDE ORTAÇAĞ DÖNEMİNE AİT AZERBAJCAN SİLAHLARININ BULUNDUĞU TESPİT EDİLMİŞTİR (1). DAHA SONRAKİ DÖNEMLERDE İSE TÜRKİYE VE AZERBAJCAN ARASINDA YOĞUN İLİŞKİLERİN GELİŞMESİYLE TÜRKİYE MÜZELERİNDE DE ARAŞTIRMA OLANAKLARI DOĞMUŞTUR. BU SAYEDE ÜZERİNDEKİ YAZILARDAN ŞİRVANŞAHLAR'A (861-1538) AKKOYUNLU'LARA (1468-1503) VE SAFEVİLER'E (1501-1736) AİT OLDUĞU TESPİT EDİLMİŞ SİLAH ÖRNEKLERİ ORTAYA ÇIKARILMIŞTIR. BU MAKALEDE XIV-XV. YÜZYIL ŞİRVANŞAHLAR DEVLETİ SAVAŞÇILARINA AİT VE İSTANBUL ASKERİ MÜZESİNDE KORUNAN SİLAHLARDAN BAHSEDİLECEKTİR. ŞİRVANŞAHLAR DEVLETİ (861-1538) BUGÜNKÜ AZERBAJCAN TOPRAKLARINI KAPSAMIŞ, KUZEY SINIRLARI DERBENT'E KADAR UZANAN BİR DEVLETTİ.

Şirvanşah I. Keykubad'ın zırhı (XIV. yy). Askeri Müze

Sirvan silahlarının örneklerinden biri çelik halkalarla dokunmuş yakalı ve kısa kollu salıncak halattır. (Ask.Müze, env. No:

21300) Karın, göğüsün aşağı kısmı, yan ve sırt kısımlar çelik levhalarla korunmuştur. 15 ön ve yan levhalar beş dikey grup halinde dışa doğru çıkmıştır. Ön levhalar az kabarmıştır, yukarı yan levhalarda koltuk altı boşlukları vardır. Önde tokalı 7 deri kayış vardır ve zırh, bu tokalarla savaşçının vücuduna sabitlenir. Sırt levhaları yakalıktan bele kadar beş dikey grup halinde uzar. Üzeri yazılmış borucuk şekilli çelik levha önde sağ taraftan sabitlenmiştir. Tüm levhalar dikkatle işlenmiş, cilalanmış, nakışlar ve yazılar önceden çizilmiş hatlar üzere doldurulmuş ince gümüş tellerle işlenmiştir. Yan ve ön levhalar bitki nakışlarıyla süslenmiştir. Aynı zamanda sırt levhalarda da yazılar vardır ve açık bir şekilde ustanın adı "Usta Emrah" ve sipariş verenin adı "el-emir el-azam sahib es-seyf ve celal el-dünya ve al-din zamin Kaykubad bahadır" okunabilmekte-

dir. Bu ad 1317-1344 yıllarında tahta olmuş Şirvanşahlar hükümdarı I. Keykubad'ın tam unvanıdır. Bu hükümdarın döneminde Moğol istilası tedricen sona erdirilmiştir.

Müzedeki XV. yüzyıla ait olduğu düşünülen ve bazı detayları ile seçilen bir zırh bulunmaktadır (Ask.M., env.No: 16376). Bu zırhın önünde sekiz levha vardır ve bunlara 4 adet kanca şeklinde çelik bağlarla bağlanmıştır. Sırt kısmı 24 levhadan ibarettir ve 7 sırada dizilmiştir. Ön levhalarda ustanın ("Mahmut gardan") ve padişahın unvanı "Sahibi-ha ve maliki-hu sultan Halilullah bahadır al-azam" ismi okunmaktadır. Şirvanşah I. Halilullah ülkenin bütünleşmesini, ekonomik ve kültürel refahı için çok şeyler yapmış ve 1418-1464 yıllarında ülkeyi yönetmiş bir padişah idi.

Yukarıda bahsedilen zırhlar "cevşan" (Farsça), "couşan" (Arapça), "sai-yarak" (Türkçe) olarak bilinmek-

Şirvanşah I. Halilullah'ın zırhı (XV. yy). Askeri Müze

tedir. (2, s.142). Tarih salnamecisi İbni Rust'e göre (X. yy), şairler Muciraddin Beylagani'ye, Nizami Gencevi'ye (XII-XIII. yy.) ve Türk destanı "Kitab-i Dede Korkut"ta yer alan bilgilere göre cevşanlar Azerbaycan'da, özellikle IX. yüzyılın sonlarında Şirvan'da kullanılmıştır (3, s.219; 4, s.361-362; 5, s.158; 6, s.74). XI-XIII. yüzyıla ait Derbent ve Balaken arkeolojik kazıları zamanı bulunmuş eşyalar da bu fikri doğrulamaktadır (7, s. 53; 8, s.104-105). Arap askeri tarih risalesinin yazarı et-Tarsusi ve Haçlılara karşı savaşmış Usame ibni Munkız

Şirvanşah Farruh Yasar'ın ismi yazılmış miğfer (XV. yy). Askeri Müze

(XII. yy.) bu zırhlardan övgüyle bahsetmektedirler (9, s.362; 10, s.105). Tebriz minyatürleri de XV-XVI. yüzyıllarda Azerbaycan'da cevşanın kullanıldığını doğrulamaktadır (11, liste 32). Tarihçi Ahmet Bey Cavanşir'e (XIX. yy.) göre hatta XVIII. yüzyılın sonlarında Azerbaycan savaşçıları "dede" cevşanlarını kullanmışlardır

(12, s.40).

Cevşanların karakteristiği ve renkleri nerede imal edildiklerine bağlı olarak değişiktir. Örneğin Mısır Memlüklerinde üretilen cevşanlar tırtıklı altınla süslenirken, Akkoyunlu ve Safevi ustalarının cevşanları altın ve gümüş karışımıyla, Timurlular, Şirvanşahlar ve Osmanlı ustaları

Şirvanşah Farruh Yasar'ın ismi yazılmış miğfer (XV. yy). Askeri Müze

Şirvanşah I. Halilullah'ın ismi yazılmış miğfer (XV. yy). Askeri Müze

ise tırtıllı gümüşlerle süslemişlerdir (13, s.34). Tarih yazarı Şerafettin Yezdi'ye göre (XIV-XV. yy.) cevşan işiyle Güney Dağıstan'ın Zirihgeran köyünün sakinleri de uğraşmışlardır. Hatta bu köyden geçen Emir Timur'a bir cevşan da hediye edilmiştir (14, s.51).

Azerbaycan minyatürlerinde (örn., Nizami Gencevi'nin "Hamse" eserinin 1525 yılına ait el yazısındaki "İskender'in Darya'ya karşı Savaşı" minyatürü) cevşanın ağır silahlanmış atlı- mızraklı askerlerin veya komuta kademesindekilerin kullandıkları görülmektedir.

Bazı cevşanlar cevşan, kolçak ve tozluklardan ibaret bir takım oluşturuyorlardı (bkz, örn., Sultan Yakup Akkoyunlu'nun Askeri Müzedeki takımı – Ask. M., No: 16462, No: 1/A-4-11/C-8) (15, s.158). Bir usta tarafından hazırlanmış ve tek tarzda boyanmış bu cevşanlar yüksek sanat numunesidir. Kolçaklar üç çelik levhadan ibarettir ve bunlar aralarında halkalarla birleşmiş ve omuz önünü

korumaktadır: Tozluk, dizlik (çelik, yuvarlak şekilde), ona birleşmiş kalçalık (halkalı ağ şeklinde) ve baldır zırhı (küçük, uzun ve aralarında halkalarla birleşmiş çelik levhalardan ibarettir). Bu tür takımlar minyatürlerde net bir şekilde tasvir edilmiştir (örn., "Piran'ın Ölümü", "Manuçehir Savaş Alanından Geri Dönerken", "Feramurza'nın Behmen'le Savaşı" (tüm bu minyatürler Firdevsi'nin "Şehname" eserine 1524'de çekilmiş-

tir) (11, liste 18, 21, 22). Askeri Müze koleksiyonunda Şirvanşahların isimleri yazılmış kolçak ve tozlukları henüz bulunmamışsa da (bu yöndeki araştırmalar devam etmektedir) yukarıda belirtilmiş cevşanın bir takım ögesi olduğunu söyleyebiliriz. Her bir halde tozluklar ve kolçaklar ağır silahlanmış savaşçılar içindir. Azerbaycan minyatürlerindeki savaş sahnelerinde (hatta hafif silahlarla silahlanmış) kolçaksız hiçbir savaşçı

resmi bulunmamaktadır. Ağır silahlanmış savaşçıların ekseriyetinde ise tozluklar vardır. Minyatürlerde ağır silahlı savaşçıların tümünde miğferlerin savaş kıyafet takımının zorunlu ögesi olduğunu görebiliriz.

Askeri Müzede Şirvanşah ustalarının el işi olarak XV. yüzyıla ait beş miğfer bulunmaktadır. Onlardan üçü Şirvanşah Farruh Yasar'a (1464-1500) aittir. İkisinin ise kime ait olduğu belli değildir. Miğferlerin tümü "türban tipli"dir. Dünyanın birçok müzesinde bu tip miğferler "Türk-İran tipi" olarak belirtilmektedir. Araştırmacılara göre bu tür miğferler ilk kez XV. yüzyıl Azerbaycan devleti olan Karakoyunlular döneminde Tebriz'de kullanılmıştır (16, s.266). Bu miğfer türü daha XV-XVII. yüzyıllarda İdil boyundan Osmanlıya dek yayılmıştır. XV. yüzyıl Azerbaycan'da "türban" tipli miğferlerin genel görünümü gerilmiş yuvarlak-koni başlıklı, dekoratif küre ve baş taraflardan kesilmiş ters koni şekillidir. Aynı şekilde gözlerin olduğu yerde boşluklar, eklemli burun koruması ve halkalı levhali ağ bulunması zorunludur.

Askeri Müzede 9488 numarayla korunan miğferler daha erken dönemde yaygın olan "türban şekilli miğfer" türlerine aittir ve yüzeyi pürüzsüz olup gümüş nakışlar, süsler ve çok okunaklı olmayan yazılar yer almıştır (kullanım teknolojisi cevşanlarda olduğu gibidir). Arap ve Fars yazılarıyla yazılmış başka bir miğferin (Ask.M., env.No:13581) farklı özelliği nakışların ve yüzey yazılarının yatay şeritler halinde yazılmış olmasıdır. Her iki miğfer XV. yüzyılın ortalarında yapılmıştır. Bu gruptaki üç miğfer (Ask. M., env.No:163; No: 7954) XV. yüzyılın sonlarına aittir ve bunları öncekilerden farklı kılan

özellik başlığın bir kısmı ve koniye geçiş yerin yukarı kısmında yazıların yer almasıdır. Yuvarlak kısım ise yazılar ve bitkisel süslerin olduğu diyagonal kesiklerle örtülmüştür. Tüm miğferlerde burunluğun bağlantı yeri ve ağın bağlantı deliği vardır. Fakat burunluk ve ağın kendisi bulunmamaktadır. Yukarıda geçen minyatürlerde savaşçıların miğferleri kesinlikle Şirvan miğferleridir. Buradaki miğferler, aynı zamanda Avrupa müzelerindeki "türban" tipli miğferler sayesinde Şirvan miğferlerinin tam görüntüsü çıkarılabilecektir. (17, resim 55-56).

Böylece aşağıdaki sonuçlara varabiliriz. Şirvanşah I. Keykubat ve I.

Halilullah'ın adına yapılmış ve Askeri Müzede korunan "cevşan" tipli levhali-halkalı zırhlar gerçek tarihi şahsiyetlere ait zırhlarıdır. Azerbaycan'da (aynı zamanda Şirvan'da) cevşanlar IX-XVIII. yüzyıllarda kullanılmıştır. Onların levhali ve halkalı şekli müzedeki eşyalara uygun olarak XIV. yüzyıl ve XVI. yüzyılın başlarında kullanılmıştır ve üzerlerinde isimleri yazılmış padişahların dönemlerine aittir. Bunun bariz tasviri o döneme ait Azerbaycan minyatürlerinde görülmektedir. Minyatürler aynı zamanda cevşanın ağır silahlı savaşçıları tarafından veya ordunun komuta kademesi tarafından kullanıldığını göstermektedir. Nakış ve yazıların

Şirvan ustalarının el işleri (XV. yy).
Milli Azərbaycan Tarih Müzesi

karakteri müzedeki bu eşyaların Şirvanşahlar ülkesinde, Zirihgeran köyünde imal edildiğini göstermektedir. Minyatürlere göre cevşanla birlikte kolçaklar ve tozluklar da takıma dahil idi ve bazen bir usta tarafından takım olarak imal edilirdi. Bunu Askeri Müzede bulundurulmuş Sultan Yakup Akkoyunlu adına yapılmış savaş takımında da (cevşan, kolçak ve tozluk) görebiliriz. Ağır silahlı savaşçıların zorunlu giysilerinden biri de miğferdir. "Türban" tipli miğferler Azerbaycan'da ağır silahlı savaşçıların giydikleri esas miğfer türü idi ve son dönemlere dek minyatürlerde yer almıştır. Askeri Müzede Şirvan işi olan beş adet (üçü Farruh Yasar'a aittir) miğferin bulunması bu tezi kuvvetli tarihi gerçekliğe dönüştürmektedir. Bu miğfer Ortaçağ dönemine ait miğferlerin en gelişmiş türüdür ve bu miğferin tasviri Ortaçağ Azerbaycan devletlerinde, aynı zamanda Şirvanşahlarda savaş sanatı ve silah imalatının ne kadar yüksek seviyede geliştiğini ortaya koymaktadır. ❁

Kaynaklar

1. Efendiyev R. Dünya Müzelerinde Azerbaycan El İşi. Bakü, 1980.
2. Memmedov S.H. Gövşen // Azerbaycan Tarihi Müzesi. Makaleler Mecmuası. Bakü, 2001, s. 41-145.
3. Minorskiy V.M. X-XI Yüzyıllar Şirvan ve Derbent Tarihi. Moskova, 1963.
4. Yunusov A.S. XII-XIII. Yüzyılın Başında Azerbaycan'da Askerlik Sanatı (Nizami Gencevi Eserlerine Göre) // Eski ve Ortaçağ Doğu /. Bölüm 2. Moskova, 1985, c. 361-370.

5. El-Kashgari Mahmud. Divan lugat it-turk. c.3 haz. B.Atalay). Istanbul, 1941.
6. Kitabı Dede Korkut. (tart. F.Zeynalov, S. Alizade, S.Aliyarov). Bakü, 1988.
7. Ahmedov Q.M. Ortaçağ Beylegan Şehri. Bakü, 1979.
8. Kudryavtsev A.A. Ortaçağ Derbentte Metal İşleme İmalatı. // Derbent'de Eski Zanaat ve Ticaret. Mahaçkale, 1984, c.91-117.
9. Yunusov A.S. XII-XIII. Yüzyılın Başında Azerbaycan'da Askerlik Sanatı (Nizami Gencevi Eserlerine Göre)// Eski ve Ortaçağ Doğu /. Bölüm 2. Moskova,1985, c. 361-370.
10. Usame ibn Munkız. Yetiştirme Kitabı (Arapçadan çeviri A.M.Salye). Moskova, 1958.
11. Kerimov K. Azerbaycan Minyatürleri. Bakü, 1980.
12. Ahmed Bey Cevanşir. Karabağ Hanlığının Siyasi Tarihi (1747-1805 yy.). Bakü, 1961.
13. Military Muzeum. Collektion. Istanbul, 1999.
14. Yezdi Sarafaddin Ali. Zafarnama. (Farsçadan terc. V.Z. Piriyeve). Bakü, 1996.
15. Bodur F.Türk Maden Sanatı. Istanbul, 1987.
16. Gorelik M.V. XIV. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XV. Yüzyılın Başlarında Moğol Tatar Savunma Silahları //Vatanımızın Tarihinde ve Kültüründe Kulikov Savaşı. Moskova, 1983, c.54-61.
17. Muller H., Kunter F. Europaishe helmet. Berlin, 1984. 317 p.

